

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ

У статті наведено результати дослідження впливу певного соціального статусу першокурсників на рівень соціальної адаптації в умовах освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. Джерел – 5.

Ключові слова: адаптація, соціальний статус, студент.

Постановка проблеми. Щорічно меншає кількість випускників професійно-технічних навчальних закладів (далі ПТНЗ), які мають бажання працювати за здобутою спеціальністю. Процес соціальної адаптації ускладнює певний контингент учнівської молоді, що навчається в ПТНЗ: це діти з неблагополучних сімей, педагогічно занедбані, учні з проявами девіантної поведінки. Відповідно, цей фактор призводить до утруднень у взаємостосунках учнів з групою однолітків та з суспільством в цілому. Низький рівень навчально-виробничого оснащення також не сприяє соціальній адаптації, оскільки отриманні на такій базі професійні навички не можуть конкурувати в подальшому із сучасним професійним виробництвом. Усі ці фактори призводять до ряду соціальних та психологічних труднощів учнів, особливо на першому році навчання, з якими повинен працювати практичний психолог. У численних ПТНЗ ще й відсутня посада практичного психолога й часто соціальний педагог намагається взяти на себе його обов'язки. Все це негативно впливає на соціальну адаптацію першокурсників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальну адаптацію як активний, складний, суперечливий процес досліджували радянські філософи (Ю. Ган, М. Кджанян, І. Милославова, Л. Раствова), психологи (Л. Виготський, І. Кряжева, О. Леонт'єв). Теоретико-методологічне осмислення проблеми соціальної адаптації особистості закладено в працях зарубіжних вчених (Г. Айзенк, Г. Гартман, Р. Мертон, Т. Шабутані, Г. Селліван, К. Роджерс та Р. Даймонд та ін.) Завдяки радянським вченим, таким як О. Кондратюк, Н. Ничкало, М. Поплавський, Є. Ковальчук, з'явилася низка досліджень з різних аспектів виховання, адаптації, профілактики девіантної поведінки серед учнівської молоді, випускників ПТНЗ.

Соціально-педагогічну парадигму теорії соціальної адаптації та соціалізації особистості заклали та розвивають українські та російські вчені – О. Безпалько, О. Власова [1], Л. Буєва, Л. Ваховський, І. Зверева, Л. Коваль, А. Мудрик, О. Песоцька, А. Рижанова, С. Харченко та ін.

Проблемі соціально-психологічної взаємодії особистості і суспільства, функціонування особистості у великих і малих соціальних групах, пошукові дієвих методів впливу на процес соціалізації особистості присвячували наукові дослідження як зарубіжні (А. Асмолов, Г. Андреева, Ч. Кулі, Г. Мід, Дж. Морено, Р. Немов, Б. Паригін, А. Петровський, А. Свенцицький, Г. Тард, Дж. Хоуманс, О. Шорохова та ін.), так і вітчизняні вчені (О. Власова, О. Донцов, Є. Кузьмін, Р. Кричевський, М. Пірен та ін.).

К. Абрамов досліджував умови оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації різних молодіжних соціальних груп. Він виділив наступні умови: а) реалізацію системи психологічної підтримки; б) врахування специфіки адаптаційного ресурсу молоді у різних за статусом соціальних групах; в) синхронізація зусиль державних структур та суспільства по забезпеченню більш сприятливого соціокультурного та економічного простору для професійної та особистісної самореалізації молоді [2].

Проблемі адаптації, виховання учнів ПТНЗ присвячено праці останніх років таких дослідників: Л. Бабенко, Г. Золотова, І. Сохнович, Л. Кримчак, В. Ковальчук, О. Макаренко, Л. Фридман, Ю. Колочан та ін. [3].

Науковці досліджують різноманітні аспекти виховання, специфіку соціального становлення та розвитку учнів ПТНЗ, адаптацію останніх, зокрема сиріт до навчального процесу. Проте проблема соціальної адаптації першокурсників в умовах освітнього середовища ПТНЗ є недостатньо дослідженою.

Мета статті – виявлення особливостей соціальної адаптації першокурсників ПТНЗ в залежності від їх соціального статусу.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У дослідженні брали участь 465 респондентів, віком від 15 до 17 років, що навчалися на перших курсах професійно-технічних навчальних закладів м. Києва, м. Борисполя, м. Івано-Франківська, м. Миколаєва та м. Кіровограда.

Для виявлення особливостей соціальної адаптації першокурсників в умовах освітнього середовища ПТНЗ в залежності від соціального статусу, який займає учень в певній соціальній групі було використано методика «Соціально-психологічна адаптація», К. Роджерса-Р. Даймонда та проведено соціометричний аналіз взаємостунків за допомогою діагностичного комплексу «Соціум», О. Киричука [4; 5, С.28, 199]. Для обробки даних було використано однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA. В якості залежних змінних виступили фактори соціально-психологічної адаптації: адаптивність, прийняття себе, неприйняття інших, емоційний дискомфорт, внутрішній контроль, домінування. В якості незалежної змінної – соціальний статус, який мав п'ять градаций: активні, пасивні, відторгнуті, ізольовані, в зоні ризику. В результаті діагностики були виявлені середні значення рівня адаптивності за соціальним статусом (див. табл.1).

Таблиця 1

Середні значення рівня адаптивності для груп першокурсників за соціальним статусом

	Активні	Пасивні	Відторгнуті	Ізольовані	В зоні ризику
Середнє значення	114,92	99,39	101,50	129,72	118,32
Стандартне відхилення	20,857	42,058	44,548	25,204	8,887

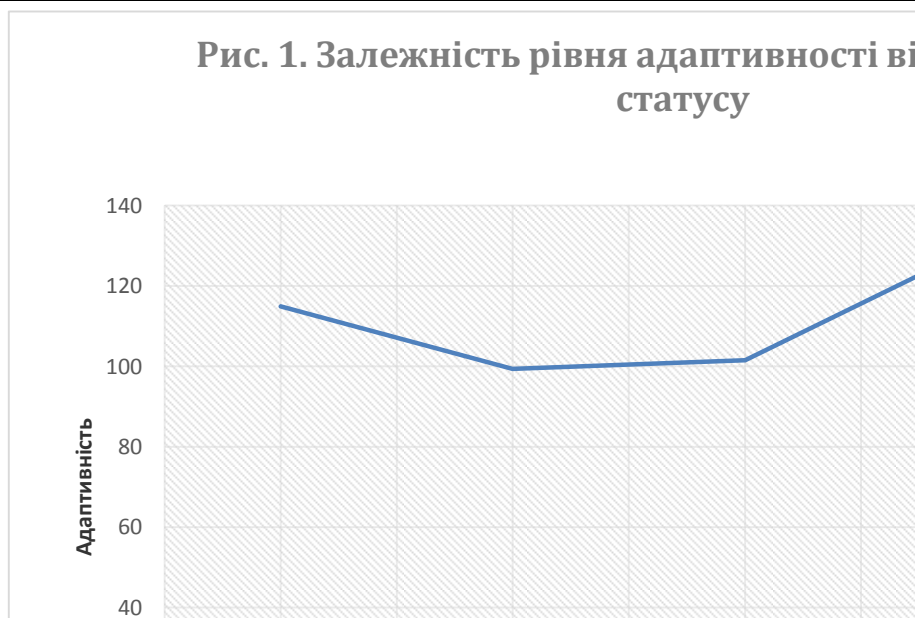

Рис. 1. Залежність рівня адаптованості від соціального статусу

Однофакторний дисперсійний аналіз показав статистично значущі відмінності за рівнем адаптивності залежно від соціального статусу ($\text{sig}=0,041$), що відображено на рис. 1.

Отримані результати показали: найвищі показники з рівня адаптивності мають особи з соціальним статусом «ізольовані», найнижчі результати – особи зі статусом соціально пасивних.

Високий рівень адаптивності у осіб з соціальним статусом ізольованих можна пояснити наступним чином: так, як ці особистості фактично ізольовані та виключені з групової соціальної взаємодії, то труднощі та проблеми з навчання (або іншої будь-якої своєї діяльності) їм доводиться розв'язувати самим, не розраховуючи на допомогу інших – що значно складніше та вимагає від цих осіб значної винахідливості та адаптивності.

Низькі показники адаптивності у осіб із статусом соціально пасивних можуть якраз і бути причиною надання цим особам такого статусу. Наприклад, людині, у якої низька ситуативна адаптивність, важко діяти у соціальній ситуації адже їм складно адаптуватись до мінливих умов. Найпростішим виходом з будь-якої ситуації для такої особи буде бездіяльність.

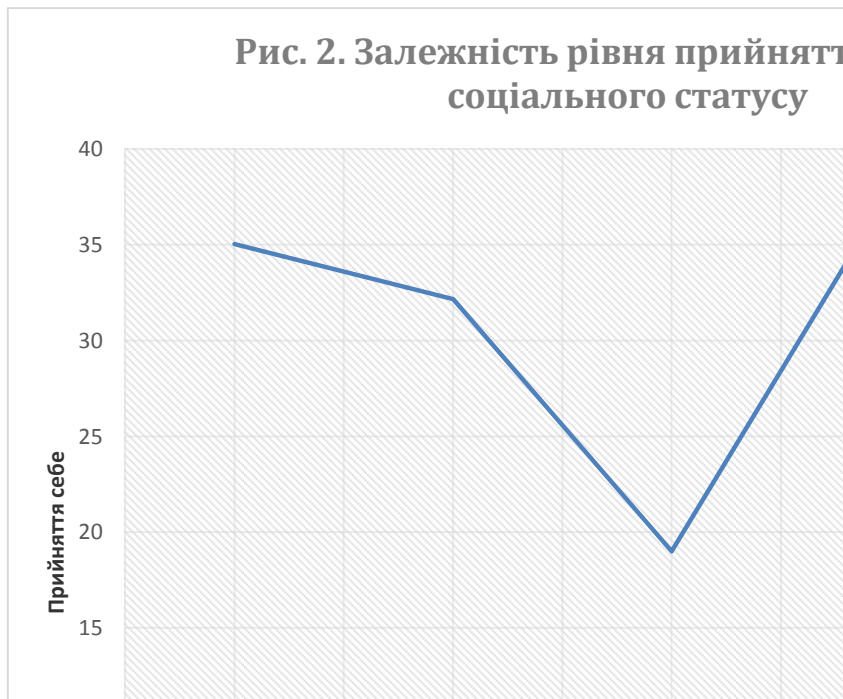

Рис. 2. Залежність рівня прийняття себе від соціального статусу

Рис. 3. Залежність рівня неприйняття інших від соціального статусу

Як зазначено на рис. 2, однофакторний дисперсійний аналіз показав статистично значущі відмінності за показниками рівня прийняття себе залежно від соціального статусу ($\text{sig}=0,049$).

Дані показують, що найменші показники рівня прийняття себе в осіб із статусом соціально відторгнутих, між іншими групами значимих відмінностей немає. Отриманий результат цілком логічний, адже особи з статусом соціально відторгнутих мали негативний досвід відділення від групової комунікації через певну ситуацію, причиною якої могли бути недоліки в особистості (об'єктивно або суб'єктивно наявні). А сприймання себе як не ідеального, невідповідного заважає і практично унеможливає прийняття себе.

Однофакторний дисперсійний аналіз показав статистично значущі відмінності за показниками рівня неприйняття інших залежно від соціального статусу ($\text{sig}=0,047$), (рис. 3).

Найбільший рівень неприйняття інших мають особи з соціальним статусом «відторгнуті», найменший – у соціально активних осіб. Такий результат був очікуваним, оскільки неприйняття інших, протиставлення себе навколишнім, наявній чи референтній групі може бути як і причиною для отримання статусу відторгнутого, так і наслідком перебування в цьому статусі. Взагалі статус соціально відторгнутого може призводити до негативізму, агресивності та інших проявів неприйняття інших у поведінці та соціальних відносинах людини.

Незначний рівень неприйняття інших характерний для соціально активних особистостей, оскільки тільки приймаючи іншу людину такою як вона є, можна побудувати з нею ефективну соціальну взаємодію.

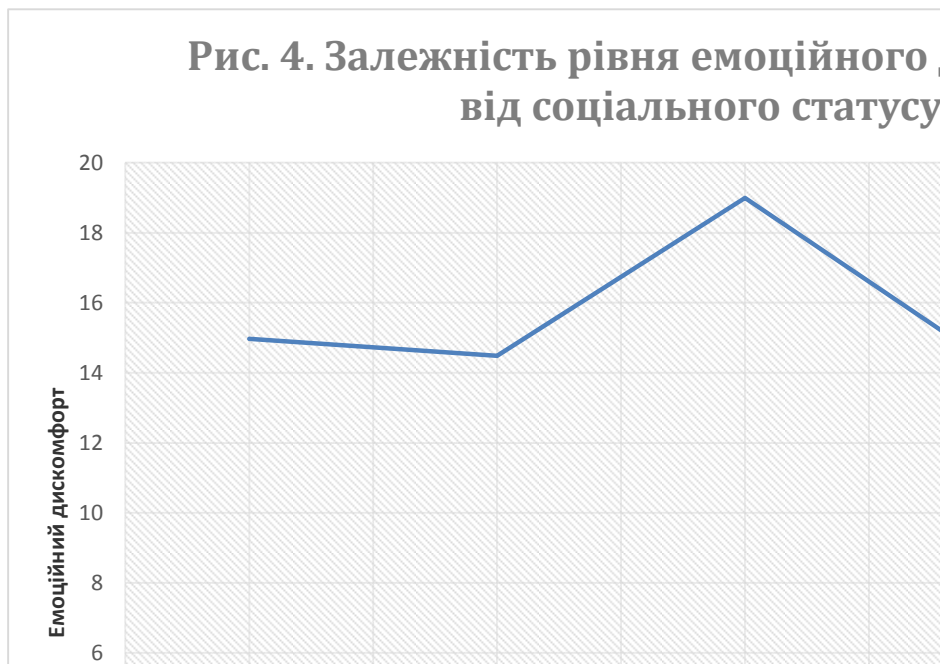

Рис. 4. Залежність рівня емоційного дискомфорту від соціального статусу

Результати однофакторного дисперсійного аналізу, що відображено на рис. 4, свідчать про статистично значущі відмінності за показниками рівня емоційного дискомфорту залежно від соціального статусу ($\text{sig}=0,033$). Значно вищі показники за рівнем емоційного дискомфорту мають особи із статусом відторгнутих, між іншими групами значимих відмінностей немає.

Людина, відторгнута зі своєї соціальної групи іншими її учасниками, позбавлена багатьох емоцій, переживань тощо. Фактично вона ніяк не може заповнити пусте місце в емоційних сфері, принаймні в даній соціальній групі. Крім такої пустоти, вона почуває себе нікому не потрібною, зайвою тощо.

Звичайно, все це ніяк не сприяє емоційному комфорту і пояснює отримані показники.

Рис. 5. Залежність рівня внутрішнього контролю від соціального статусу

Як видно з рис. 5, однофакторний дисперсійний аналіз показує статистично значущі відмінності за показниками рівня внутрішнього контролю залежно від соціального статусу ($\text{sig}=0,007$). Більш високий рівень внутрішнього самоконтролю спостерігається у осіб, що мають соціальний статус ізольованих. Між іншими групами статистично значущих відмінностей виявлено не було.

Рис. 6. Залежність рівня домінування від соціального статусу

Однофакторний дисперсійний аналіз показав статистично значущі відмінності за показниками рівня домінування залежно від соціального статусу ($\text{sig}=0,012$), що відображено на рис. 6. Між іншими групами статистично значущих відмінностей виявлено не було. У осіб, що мають соціальний статус відторгнутих, спостерігається значно нижчий рівень домінування по відношенню до інших груп. Відторгнуті – це ті особи, які в ході соціалізації в межах певної групи не зуміли протистояти тиску з боку інших її членів. Останнє забезпечується, зокрема, прагненням до домінування – бажанням командувати, головувати, нав'язувати іншим свою думку.

Висновки. Отримані дані свідчать про наявність зв'язку соціальної адаптації із соціальним статусом учнів першого року навчання в умовах освітнього середовища ПТНЗ. Це підтверджується

однофакторним дисперсійним аналізом на значимому рівні ($\text{sig}=0,049-0,007$), перш за все, у пасивних учнів, що мають низькі показники за критерієм «адаптованість»; відторгнутих учнів, що не приймають себе та мають високі показники емоційного дискомфорту, група ізольованих учнів, що мають високі показники соціального контролю. Результати дослідження можуть бути корисними для кураторів груп, психологів та соціальних педагогів професійних ліцеїв, училищ, професійно-технічних навчальних закладів.

Література

1. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія / О. І. Власова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київський університет, 2005. – 307 с.
2. Абрамов К. В. Особенности социально-психологической адаптации молодежи в трансформирующемся обществе: Дис. канд. психол. наук: 19.00.05 – Социальная психология. – Москва, 2011 – 207 с.
3. Колочан Ю. В. Педагогічні умови соціальної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05: Луганськ, 2009. – 22с.
4. Психологи для роботи. Діагностичні методики: [збірник] / М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. — Ужгород, 2012.–61бс.
5. Проектування навчально-виховного процесу в комп'ютерному комплексі «Універсал-3»: навч.-метод. посіб./ В. О. Киричук. – К.: Інфосистем, 2011. – 241 с.

References

1. Vlasova O. Psychology Social skills: structure, dynamics, factors of development: monograph / AI Vlasov; Kyiv. nat. Univ. them. Shevchenko. – K.: Kyiv University, 2005. – 307 p.
2. Abramov K. Features socio-psychological adaptation of youth in society transformyuyuschemsya: Dis. kand. psyhol.nauk: 19.00.05 – Social psychology. – Moscow, 2011 – 207 p.
3. Kolochan V. Pedagogical conditions of social adaptation of students of vocational education: Author. Dis. candidate. ped. sciences: 13.00.05: Lugansk, 2009. – 22 p.
4. Psychologists to work. Diagnostic methods: [compilation] / M. Lemak, V. Petryshe. – Uzhgorod, 2012.–616 p.
5. Design of the educational process in the computer complex "Universal 3": Teach method. guidances. / V. Kirichuk. – K.: Infosystem, 2011. – 241 p.

Андросович К. А.

Особенности социальной адаптации первокурсников в зависимости от социального статуса

В статье приведены результаты исследования влияния определенного социального статуса первокурсников на уровень социальной адаптации в условиях образовательной среды профессионально-технического учебного заведения. Источников – 5.

Ключевые слова: адаптация, социальный статус, студент.

Androsovykh K. A.

Features social adaptation freshman depending on the social status

The results of study of the effect of a certain social status of freshmen on the level of social adaptation in terms of the educational environment of vocational and technical schools. Source – 5.

Keywords: adaptation, social status, student.

Андросович Ксенія Анатоліївна – науковий співробітник Інституту обдарованої дитини НАПН України, аспірантка факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.